

Koulutus: tth eri, lääkärikouluttajan
er.pät., väitellyt

Kiinnostunut: työterveyshuollon historia,
ammattillinen identiteetti, erikoistuminen

Työterveydessä vuodesta 1996: sotilaslääkäri,
työterveyslääkäri, työterveyshuollon kliininen
opettaja, kouluttajalääkäri, vastaava lääkäri

STLY- ja Työterveyslääkäri-aktiivi

Eläköitynyt 8.2024

Ei sidonnaisuuksia

Jarmo Heikkinen

Työpaikkaterveydenhuollon kehitys vv. 1324-1952

PERJANTAI-MEETING 11.4.2025

Jarmo Heikkinen, tth erl

Parturi-välskäreistä työpaikkalääkäreiksi

Työnantajan järjestämän terveyden- ja sairaanhoidon kehittymisestä Suomessa keskiajalta vuoteen 1952.

Kirjallisuus-, bibliografia- ja matriikkelitutkimus. (2024, 500 s.)

Väitöstilaisuus 1.11.2024 UEF

Vastaväittäjä prof. Heikki S. Vuorinen (HY)

Kustos prof. Tuula Oksanen (UEF)

Ohjaajat prof. Kimmo Räsänen ja dos. Pieter Dhondt (UEF)

<https://erepo.uef.fi/items/d280ac8b-2e8e-4b2a-9cc4-c51386215786>

PUBLICATIONS OF
THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Dissertations in
Health Sciences

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

JARMO HEIKKINEN

**PARTURI-VÄLSKÄREISTÄ
TYÖPAIKKALÄÄKÄREIKSI**

TYÖNANTAJAN JÄRJESTÄMÄN TERVEYDEN- JA SAIRAANHOIDON
KEHITTÄMISESTÄ SUOMESSA KESKIAJALTA VUOTEEN 1952.
KIRJALLISUUS-, BIBLIOGRAFIA- JA MATRIKKELITUTKIMUS

Tutkimusmenetelmistä

Historiantutkimus

- katsoo ajassa taaksepäin – lopputulos on tiedossa
- ei koeasetelmaa
- kysymyksiä: mitä tapahtui, miksi ja miten ne tapahtuivat
- vältettävä anakronismia, menneen arviointia nykypäivän kriteerein
- aineistoon perustuva perusteltu tulkinta tapahtuneesta

Kokeellinen tutkimus

- katsoo ajassa eteenpäin
- järjestetty koeasetelma – sekoittavat tekijät
- tulos numeroina kokeen päätyttyä
- tilastotieteelliset menetelmät korostuvat

Tutkimukseni tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksella muodostetaan kokonaiskuva työpaikkalääkäreiden ammattikunnan synnystä sekä nykyisin työterveyshuoltona tunnetun lääketieteen erikoisalan perusteista ja palvelujärjestelmän muodostumisesta.

Tutkimus kontekstoidaan valtiollisen, yhteiskunnallisen, työelämän ja työelämälainsäädännön sekä yleisen terveydenhuollon kehitykseen.

Pääkysymykset:

1. Kuinka suuri osa lääkärikunnasta on toiminut työnantajien työntekijöilleen (ja heidän perheenjäsenilleen) järjestämän terveyden- ja sairaanhoidon parissa ennen vuotta 1952
2. Miten ja milloin työpaikkalääkäreiden työ on kehittynyt siinä määrin, että erillisen lääketieteen erikoisalan edellytysten voidaan katsoa täyttyneen Weiszin esittämän teorian mukaisesti

Luentoni (ja kirjani) rakenne on

Tutustuminen
kirjallisuuteen

Tutkimus-
kysymykset

Kirjallisuus-
katsaus:
Eurooppa,
Ruotsi ja Suomi

Parturit,
välskärit,
kirurgit

Työpaikka-
lääkärit

Työpaikka-
lääkärit
matrikkeleissa

Työväen-
suojelusta ja
työturvallisuus-
desta

Säädöksistä ja
etiikasta

Erikoisala ja
erikoislääkärit

Oppi- ja
tutkimus-
kirjallisuus

Koulutus

Tulokset

Johtopäätökset

Parturi-välskärit: ensimmäiset th-ammattilaiset

- 1324 Turun linnan päällikkö Kettimundsenin testamentissa parturi Hinzikinus
  - Kuppaus, verenjuoksutus, yrtilääkkeet, hygieniaa ym.
- August Laaksonen eläköityi 1944 – Suomessa välskäreitä yli 630 vuotta
- aluksi osa itseoppineita, osa mestari-kisälli –menetelmällä
- 1600-luvulla oppivaatimukset, näyttökoe Tukholmassa, 1880 välskärikoulu
- moniosajia: sotaväen palveluksessa, kaupunginlääkärinä / -välskärinä, rokottajina, apteekin pitäjinä, leikkauksia, prosektoreina yliopistolla, terveystarkastajina, tehtaissa, rakennustyömailla...
- tehtävänkuvissa sekä ehkäisyä (hygieniaa) että sairaanhoitoa

Yleistä: ensimmäiset lääkärit

- 1557-59 Johann Copp, Juhana Herttuan henkilölääkäri Turussa
- 1640 Turun Akatemia
- 1741 Johannes Ekelund, ensimmäinen Turussa kokonaan opiskellut
- ensimmäinen piirilääkäri 1747
- kirurgeilta vaaditaan lääkärikoulutus 1798 –
- ensimmäinen kunnanlääkäri 1880
- lääkärimääristä:
  - 1500-luku yksi, 1600-luku 3-5, 1700-luku noin 20
  - vuosina 1800 n. 30, 1850 n. 200, 1900 n. 500, 1950 n. 2000

Työpaikkalääkärit

Bernardino Ramazzini,
työlääktieteen "isä"

1. Suuret rakennustyömaat

- Carl Zandt, Viaporin linnoitus 1754
- Saimaan kanava 1844-56
- rautateiden rakennustyömaat 1857-

2. Sotilaslääkärit (rauhan aika)

- ensimmäinen rykmentinlääkäri 1796

3. Merimies- ja laivalääkärit

- Viapori K. F. Hornstedt 1796

4. Rautatielääkärit – Wilhelm af Ursin 1857

5. Teollisuuden lääkärit

- uudet ja vanhat altisteet ja tapaturmat
- vastaanotto, sairastuvat – sairaalat sekä kassat
- 1842 Jussarön kaivos J. F. Elfving;
- 1860-67 Fiskars Albert Palmberg

6. Muut

- poliisilaitos 1860-luku, rajavartiolaitos, liikennöinti, kirjapainot ja Taidelaitokset 1920-luku...

Matrikkeleissa mainitut työpaikkalääkärit (TPKL) ja heidän osuutensa kaikista lääkäreistä sekä erityyppisten TPKL-tehtävien määrät. SVT=Suomen virallinen tilasto.

	1640-1812 Hjelt	1835-1889 FLS	1889 af Schulten	1900 Gratschoff	1917 Bergholm	1927 Bergholm	1940 Soininen	1952 Heikel
Kaikki lääkärit SVT	-	-	236	373	645	888	1378	2139
Lääkärit matrikkeleissa	59	310	234	357	624	881	1378	2037
TPKL	13	29	91	145	321	452	803	1065
TPKL-%	22 %	9 %	39 %	41%	51 %	50 %	58 %	52 %
TPKL-tehtävät	13	29	119	199	427	615	1200	1531
Per TPKL	1	1	1,3	1,4	1,3	1,4	1,5	1,4

Erikoisalan perusteet 1 / G. Weisz

---

1. Erityisen tiedon muodostuminen – oma tutkimus- ja koulutustoiminta

- alan aihepiirin väitöskirjoja 1840-1900 yhteensä 10 kpl
- merenkulkijoille, välskäreille omat oppikirjat 1879 ja 1880
- hygienian professuuri 1892 sisälsi myös teollisuushygienian – kurssit opiskelijoille

2. Instituutioiden ja organisaatioiden muodostuminen

- suuret työnantajat: rakennustyömaat, VR, armeija
- sairastuvat ja sairaalat 1860-; psykofysiologiset laboratoriot 1921- ; Työterveyslaitos 1945-,
- yhdistykset: rautatieläkärit 1917, sotilasläkärit 1921. STLY 1946...

3. Valtiovallan ja yhteiskunnan intressit

- lääkärintoimi luvanvaraista jo 1600-luvulta
- työpaikkaläkärit strategisiin kohteisiin: Viapori, armeija, kanavat, rautatiet, merenkulku, tehtaat...
- säädökset ja ohjeet: VR, merenkulku sekä sairaskassat

Erikoisalan perusteet 2 / G. Weisz

---

4. Ammattikunnan tavoitteet ja tuki

- Duodecim lehden ensi numerot 1885
- yleisen lääkärikokouksen kysymykset ja tuki 1880-luku
- tehtaanlääkärien palkkaperusteet ja palvelusvuosien hyväksilukeminen tehdastyöstä eläkettä varten...

5. Kansainvälisyys

- Bernardino Ramazzinin Työntekijöiden sairauksista 1700
- säädöksille mallia eri maista 1860-, säädöksiä erityisesti 1917 jälkeen
- opintomatkat: 2/3 lääkäreistä 2-6 kk Eurooppaan 1800-luvun lopulla
- ILO 1917-; työterveyden maailmankongressi 1907 alkaen (ICOH)
- työsuojelun ja terveydenhuollon kv. kongressit 1890-

Alan tutkimus- ja oppikirjallisuus 1

V. Vasenius Suomalainen kirjallisuus 1544-1877

- 15 lääketieteellistä kirjaa, joista 6 ”työaiheista”:
- C. Ganander: Maanmiehen huone- ja kotiapteekki 1789
- E. Lönnrot: Suomalaisen talonpojan kotilääkäri 1839
- M. Mayor: Yksinkertainen chirurgia 1845
- K. Rinman: Pieni haava-lääkäri 1855
- E. Edholm: Oppikirja välskäreille 1879
- A. Palmberg: Terveysopin ja sairashoidon käsikirja merenkulkijoille 1880

O. E. A. Hjelt Suomen lääketieteellinen systemaattinen bibliografia 1640-1900

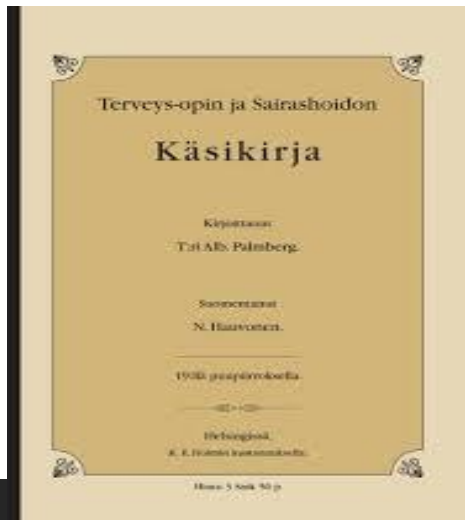
- 58 julkaisua työstä ja terveydestä aikavälillä 1796-1900
- työlääketiede, työsuojelu 32 kpl
- sotilasterveydenhuolto 17 kpl
- muut 7 kpl
- oppi- ja käsikirjat 2

Alan tutkimus- ja oppikirjallisuus 2

H. Kauppi: Suomen lääketieteellinen bibliografia 1901-1955

Työtä ja terveyttä käsittelevät julkaisut:

- Työ ja terveys 159 kpl
- Sotilaslääketiede 321 kpl

Vanhat väitöskirjat (HY)

- Elfving J. F. Om akut arsenikförgiftning...1840
- Boden A. E. Om blysjukdom... 1846
- Tigerstedt T. A. Om periostitis maxillaris hos arbetare i fosfortändstickfabriker 1856
- Wilenius F. D. Sjukvården vid 1:sta Sjöequipaget... 1857
- Blåfield C. O. J. Om skörbugg 1857
- Forsius K. F. Om nikotinförgifning 1859
- Procope A. F. Om bly och dess föreningar... 1864
- Mickwitz H. J. Om febris recurrens 1866
- Salingre R. W. Om akut forforförgiftning 1867
- Holm K. E. Om koloxidförrgiftning 1872

Työhön liittyvien terveysasiain koulutus

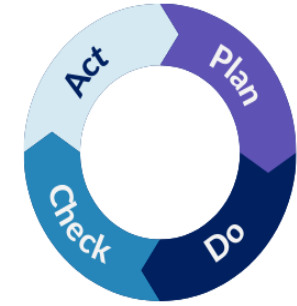

- aluksi 1860-luvulta lähtien ei-lääkäreille: merenkulkuoppilaitokset, samariittikurssit mm. poliiseille ja palomiehille (ensiapua), välskärit, teknilliset oppilaitokset
- yliopiston yleisen hygienian 3 kk:n kurssi sisälsi lääketieteen opiskelijoille, sen erikoistöihin kuului mm. tehtaiden olojen tutkiminen terveydelliseltä kannalta katsoen vuodesta 1903
- armeijan ja rautatielaitoksen ohjeet 1870- ja 1880-luvuilla omille lääkäreille
- 1945 HY:n ammattitautien tutkimusosasto/klinikka sekä Työterveyslaitos
- 1946 STLY:n perustaminen ja sen järjestämät *Teollisuuslääketieteen jatkokurssit* lääkäreille 1948->

Perusprosesseista

PDCA-
malli

Työpaikkaselvitykset

- Collegium Medicumin johtosääntö 1746: miksi toiset seudut ja työpaikat ovat vaarallisempia kuin toiset -> piirilääkäreiden ohjesääntöön 1832

Terveystarkastukset

- työnantajat: päästötodistuksiin merkintä "terve" tms. anakin 1800-luvun alusta
- viranomaislähtöiset kolera- ja kuppatautitarkastukset 1800-luvun alusta
- lääkärintarkastukset: kadettikoulu 1810-, SVR- ja merimiehet tarv. 1870-luvulta
- psykoteknilliset laboratoriot 1921 ja 1922 -,

Muuta ehkäisevää toimintaa

- leiri-, teollisuus-, asunto- ja yleisen hygienian kysymyksiä, alkoholi, epidemiat, tarkastuksia, tilastointia ja raportointia...

Teollisuuden / rakentamisen työturvallisuudesta

- työturvallisuustyö alkoi 1800-luvun taitteessa Englannista – Chadwickin raportti 1842: 42-30-22
- merkantilismi; Ranskan vallankumous
- myös terveystalvelut olivat osa työturvallisuutta – useimmiten työntekijän omaan piikkiin
- Safety first – turvallisuus ensin: Serlachius
- 12-14 t fyysistä työtä 6 pv/vko, lapsityövoimaa paljon, naiset ja raskautetut, hygienia, ravitseminen, tapaturmat, tarttuvat taudit, alkoholismi, uudet ja vanhat altisteet: mm. fosfori, lyijy sekä uudet taudit: silikoosi, byssinoosi, asbestoosi...

§ Säädöksistä ja etiikasta

- partureiden ammattikunta 1571; palkka-asetukset 1600-luvulta; ”hyvä työnantaja” 1800-luku
- ensimmäiset teollisuustyön säädökset ja sairaskassat 1860-luvulta
- ensimmäinen tapaturmavakuutus osalle työväestä 1895
- leipurilaki 1917 toi 8 tunnin työpäivän osalle työväkeä
- perustuslaki 1917: ”Kansalaisten työvoima on valtakunnan erikoisessa suojeluksessa”
- ammattitaudit 1925- ensimmäinen työturvallisuuslaki 1930
- Serlachius ja Safety First -liike 1920-luku ; ILO:n merkitys
- Max Oker-Blom 1911 Lääkärintoimi ja sen etiikka: lääkärintoimen ytimenä ovat ihmisrakkaus sekä uskollinen ja harras työ ajallisen elämän aatteen hyväksi – myös yhteiskunnallisia velvollisuuksia – lääkärin oma työaika ja työkyky - salassapitovelvollisuus muuttunut paljon!

”Suomen työlääketieteen isä”

LEO NORO (1915 - 1980)

- TTL:n perustajajäsen ja sen johtaja (20 vuotta)
Lääkintöhallituksen pääjohtaja (8 vuotta)
ICOH:n puheenjohtaja (6 vuotta)
Professori, dosentti
Esson ylilääkäri
Lääkintäeverstiluutnantti (valmiuspäällikkö) ym.
- ”Loi Suomeen työterveydenhuollon ja ammattitautien ehkäisy-, hoidon ja tutkimuksen perinteen”
- Noro toimi asiantuntijana myös ulkomailla, mm. ILO
- Laaja julkaisu- ja oppimateriaalituotanto

Johtopäätöksiä

”Työterveyshuolto” on alkanut sotilaiden parissa jo 1300-luvun alussa

Vv. 1879-1952 kaikista lääkäreistä 39-58 % on toiminut työpaikkalääkärinä

Perusprosessimme on nähty tarpeellisiksi jo varhain: 1) työpaikkaselvitykset saivat alkunsa 1700-luvun puolivälissä 2) terveystarkastukset 1800-luvun alussa

Toiminta on sisältänyt sekä ehkäisevää terveydenhuoltoa että sairaanhoitoa nyt jo yli 700 vuotta

Erikoisalamme perusteet täyttyivät 1900-luvun taitteessa (Weiszin kriteerit)

Tulokset vahvistavat työterveyslääkäreiden ammatillista identiteettiä, ja auttavat osaltaan osallistumaan työterveyshuoltoa koskevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun tutkittuun tietoon perustuen.